

ДОСТУП ЗАСУДЖЕНИХ ДО ОСВІТНІХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

Причини, а також умови скоєння кримінальних злочинів є предметом дослідження різних галузей сучасної науки. Втім, статистика свідчить, що найчастіше злочини скоюють особи з низьким освітнім рівнем. Адже саме освіта в більшості своїй формує світогляд громадян, їхні ціннісні орієнтири, розуміння та сприйняття суспільних норм поведінки, культурних цінностей і традицій.

Сучасна соціальна ситуація в Україні характеризується постійним ростом злочинності і, як наслідок, збільшенням кількості засуджених, що знаходяться в пенітенціарних установах, у тому числі за вчинення рецидивних злочинів, які в різних регіонах становлять від 40% до 60%. Застосування численних амністій не рятує положення, а лише викликає чергову хвилю злочинності й породжує у свідомості громадян правовий нігілізм.

У суспільстві гостро постала необхідність організації соціального виховання. Тільки виховані люди з соціально цінними якостями здатні створити й зберегти в державі економічні ресурси, патріотичну самосвідомість, турботу про підростаюче покоління [1]. Водночас, виховний вплив має відбуватися не тільки в сім'ї та школі, але й у всіх освітніх установах, трудових колективах, пенітенціарних установах, на які кримінально-виконавчим законодавством покладена функція виправлення, тобто усунення виховних прогалин, які й лежать в основі кожного злочину. Вони повинні надати засудженим те, чого раніше не дали сім'я й держава: основи здорового способу життя, повагу до законів, середню освіту й хоча б нескладну професію.

У соціальному аспекті подібна діяльність установ виконання покарань обумовлена соціальною значимістю реабілітації засуджених, їх включення в нормальне життя суспільства. З економічної точки зору виправлення засуджених, зниження рецидивної злочинності веде до зменшення фінансових витрат не тільки на утримання засуджених-рецидивістів, але й на розкриття злочинів, проведення попереднього слідства, судові витрати тощо.

Пенітенціарна установа повинна посісти своє місце в підсистемі державної соціально-педагогічної системи, покликаної сприяти виховному впливу на громадян, з метою забезпечення їх позитивної поведінки, що є найважливішою умовою нормальної життєдіяльності суспільства й держави.

Проблеми виправлення злочинців хвилювали людство впродовж багатьох століть. Висловлювання, що не втратили своєї актуальності і в наші часи, зустрічаються в працях філософів давнини: Конфуція, Сократа, Платона, Демокрита, Аристотеля та ін. Проблеми злочинності

дореволюційного періоду в історії Росії знайшли відображення в працях російських демократів О. Радіцева, В. Бєлінського, О. Герцена, М. Чернишевського та ін.; письменників-гуманістів Л. Толстого, Ф. Достоєвського, А. Чехова та ін. Питання освіти та виховання в установах пенітенціарної системи вивчається сучасною педагогічною наукою – Пенітенціарною педагогікою [1].

Пенітенціарна педагогіка – галузь педагогічної науки, що вивчає діяльність, спрямовану на виправлення осіб, які скоїли злочин і засуджених до різних видів покарань. Самостійна пенітенціарна педагогіка для різних категорій засуджених не розробляється. Всі питання виправлення й перевиховання різних категорій засуджених розглядаються в руслі загальної пенітенціарної педагогіки.

Значний внесок у розвиток пенітенціарної науки внесли Н. Таганцев, Н. Сергієвський, А. Жижилєнко, С. Мокринський, С. Познишев, Д. Ісаєв, М. Гернет та ін.

У двадцяті роки ХХ ст. становлення системи виправних установ у нашій країні відбувалося на основі теоретичних розробок державних і наукових діячів того часу, таких як Ф. Дзержинський, М. Калінін, Н. Криленко, Н. Крупська, В. Куйбишев, Д. Курський, А. Луначарський, Г. Постишев, А. Стучка та ін.

У 80-90-е рр. ХХ ст. проблема злочинності все частіше стала розглядатися з позиції соціалізації особистості, почався пошук нових концептуальних засад виховної роботи в умовах пенітенціарної установи, який здійснюється в напрямі посилення уваги до особистості самих засуджених (М. Дєтков); гуманізації та демократизації діяльності пенітенціарних установ, створення у виправних установах психологічної служби, посилення її впливу на ресоціалізацію засудженого (М. Дебольський, О. Пщєлко та ін.); використання освітнього фактору виправлення засудженого (В. Васильєв, Ю. Галагузова, І. Жарков, А. Сизий, Е. Тищенко та ін.). велику вагу для розвитку пенітенціарної педагогіки як галузі педагогічної науки мають роботи С. Вєтошкіна, Н. Калашник, Н. Калашник, Л. Лук'янової, В. Синьова та ін.

Сучасна пенітенціарна наука розглядає освіту як невід'ємну частину виконання кримінальних покарань і умову успішної реінтеграції в суспільство громадян, які вчинили кримінальні злочини. Усі в'язні мають право брати участь у культурній та загальноосвітній діяльності, спрямованій на всебічний розвиток особистості (Основні принципи поведіння з ув'язненими).

Питання професійної освіти дорослих засуджених належить до проблем, недостатньо висвітлених у сучасній педагогічній літературі. Як наголошується у виправній педагогіці, освітній стандарт стосовно засуджених повинен включати в себе три нормативних компоненти: мінімальну кількість навчальних предметів, які повинен засвоїти засуджений учень; обов'язкові знання та вміння щодо кожного зі

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

стандартів; рівень моральності (ступінь виправлення).

Акцент у таких програмах необхідно робити на формування особистості, розвиток її свідомості, підвищення культурного рівня з урахуванням національних традицій і звичаїв, на виховання культури спілкування, що в підсумку стимулює виправлення засуджених. Це здійснюється з метою виправлення ув'язнених, підготовки їх до самостійного життя й спрямовано на формування у засуджених зразкової поведінки, сумлінного ставлення до праці та навчання, отримання початкової професійної освіти, професійної підготовки, підвищення освітнього й культурного рівня.

Професійна освіта та професійна підготовка дорослих засуджених здійснюється за загальними правилами, які закріплені в Законі України "Про професійну освіту". Правове регулювання отримання професійної освіти й професійної підготовки засуджених ґрунтується на конституційному праві громадян на працю, що включає свободу вибору професії. Однак практика організації професійної освіти в місцях позбавлення волі дещо відрізняється від декларованих положень. Звичайно, список професій, пропонованих професійно – технічними закладами в місцях позбавлення волі, обмежуються такими, які не вимагають великих матеріальних витрат на технічне забезпечення або для оволодіння якими матеріально-технічна база є в самому закладі.

Найбільший спектр – 11 професій у навчальних центрах і 22 професії на виробництві. Основні професії, які можна отримати під час відбування покарання, – це швачка, муляр, штукатур, електромонтер, токар, електрогазозварювальник, слюсар з ремонту сільськогосподарських машин та устаткування, тесляр тощо.

Ще за радянських часів в установах виконання покарань приділялась значна увага оволодінню робітничими професіями шляхом організації професійного навчання засуджених у ВТК. Практично в усіх пенітенціарних установах функціонували професійно-технічні училища, які мали відповідну матеріально-технічну та нормативну базу для проведення навчального процесу й забезпечували потребу установ у кваліфікованих робітничих кадрах з числа засуджених.

Після розвалу Радянського Союзу через відсутність належного фінансування у 1992 році професійно-технічні училища у виправних колоніях були закриті. При цьому кваліфіковані педагогічні працівники були звільнені, а навчальна матеріально-технічна база ПТУ ліквідована. Вдалося зберегти лише ПТУ, що діяли при 11 виправних колоніях, у яких утримувалися неповнолітні засуджені та дорослі засуджені віком від 18 до 23 років.

Враховуючи необхідність надання засудженим робітничих професій на рівні вимог державних стандартів професійно-технічної освіти, Пенітенціарною службою протягом 10 років уживались заходи та ініціювалось питання щодо відновлення мережі професійно-технічних навчальних закладів у виправних установах. У 2004-2005 роках завдяки спільним зусиллям Міністерства освіти й науки України та Департаменту

було створено навчальні центри при 74 виправних колоніях. У цих навчальних закладах щорічно здобувають професійно-технічну освіту та підвищують свою кваліфікацію понад 10 тисяч засуджених.

У виправних установах сучасної України впроваджена обов'язкова початкова професійна освіта або професійна підготовка тих засуджених вони можуть працювати у виправній установі, а також після звільнення з неї. Це особливо актуально в сучасних умовах, бо близько 80% засуджених або втратили професійні навички через відсутність практики під час відбування покарання, або зовсім не мали професії.

Ставлення до отримання початкової професійної освіти й професійної підготовки враховується при визначенні ступеня виправлення всіх категорій засуджених. Засуджені, що мають довічне позбавлення волі, професійну підготовку отримують безпосередньо на виробництві. Дана категорія засуджених до загальної освіти не залучається. Їм створюються умови для самоосвіти, що не суперечить порядку та умовам відбування покарання.

На сьогодні кримінально-виконавчій системи відомі наступні форми професійної освіти і професійної підготовки: навчання в ПТУ системи професійно-технічної освіти, філії яких відкриваються в місцях позбавлення волі; навчання на виробництві виправних установ.

У ПТУ засуджені навчаються без відриву від виробництва. Термін навчання в училищах – від 6 місяців до одного року, а з найбільш складних професій – до 1,5 року. Засуджені неповнолітні та дорослі віком від 18 до 23 років, які відбувають покарання у виховних колоніях, навчаються в ПТУ з відривом від виробництва.

Другим видом професійної підготовки засуджених у виправних установах (ВУ) є навчання безпосередньо на виробництві (у системі НВК – навчально-виробничих комплексів). Воно здійснюється у формі індивідуального, бригадного або курсового навчання. В процесі даного виду навчання вирішуються завдання як початкової професійної підготовки, так і підвищення кваліфікації засуджених. Крім вищезазначених форм професійного навчання використовуються такі види, як виробничо-технічні курси, курси цільового призначення, школи передових методів праці та ін.

Після закінчення курсу навчання випускники ПТУ здають кваліфікаційні іспити й отримують документ Єдиного державного зразка, що засвідчує отримання засудженими відповідної спеціальності або професії. Отримання засудженим спеціальності є його специфічним обов'язком, за ухилення від виконання якого до нього можуть бути застосовані передбачені заходи впливу.

Професійне навчання засуджених, підвищення ними своєї виробничої кваліфікації заохочується. В той же час адміністрація виправної установи (ВУ) повинна створювати необхідні умови для цього, наприклад, не залучати учнів (студентів) до надурочних робіт, виділяти робочі місця для виробничої практики, забезпечувати замовленнями на

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

виготовлення продукції тощо.

Слід наголосити, що важливим моментом у вирішенні завдань професійного навчання засуджених є забезпечення ПТУ та інших закладів для навчання висококваліфікованими інженерно-педагогічними кадрами. І хоча це є обов'язком Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України та його органів на місцях, але адміністрація місць позбавлення волі повинна надавати всіляку допомогу в комплектуванні училищ, шкіл, курсів та ін. висококваліфікованими кадрами [3]. Як правило, на практиці ініціатива відкриття нових спеціальностей, комплектації ПТУ та інших форм навчальних закладів професійної орієнтації виходить від адміністрації колоній. Вони подають списки вчителів, які погоджуються на роботу "у в'язниці", а органи освіти на місцях проводять перевірку їх кваліфікації та затверджують призначення. Таким чином, спостерігається недокомплектція установ професійно-технічної освіти в місцях позбавлення волі педагогічними кадрами відповідної кваліфікації.

Відповідно до ст. 6, 125, 126 Кримінально-виконавчого кодексу України одним з основних засобів досягнення мети пенітенціарного процесу – виправлення й ресоціалізація засуджених – є загальноосвітнє та професійно-технічне навчання.

Європейські пенітенціарні правила, зобов'язання дотримуватися яких взяла на себе Україна в 1995 році, вступивши до Ради Європи, передбачають, що виправна установа повинна прагнути надати всім ув'язненим доступ до освітніх програм, які повинні бути максимально всебічними й відповідати індивідуальним потребам і прагненням ув'язнених. Зокрема, ст.28 Європейських тюремних правил говорить:

Кожна пенітенціарна установа має прагнути надати всім ув'язненим доступ до освітніх програм, які повинні бути максимально широкими й відповідати індивідуальним потребам ув'язнених, відповідаючи при цьому їх прагненням.

Першочергову увагу слід приділяти ув'язненим, які не вміють читати, писати й рахувати, а також ув'язненим, які не мають базової освіти або професійної підготовки.

Освіта ув'язнених має бути інтегрованою в загальнонаціональну систему освіти й професійного навчання з тим, щоб після звільнення вони могли без проблем продовжити свою освіту й професійну підготовку [5].

У колоніях створені умови лише для отримання загальної середньої та професійно-технічної освіти, задовольнити ж потребу в здобутті вищої освіти в місцях позбавлення волі засуджені не мають можливості через фізичну ізоляцію від суспільства й неможливість здобувати освіту на денній, вечірній або заочній формах навчання у вищих навчальних закладах України.

Для компенсації неможливості надання вищої освіти засудженим закладами пенітенціарної системи зазначена робота проводиться за рахунок надання її вищими навчальними закладами системи освіти України за дистанційною формою навчання. Між Українським Центром оцінювання якості освіти та Державною Пенітенціарною службою України

досягнуто угоди, яка визначає принципи співробітництва на всіх етапах підготовки та проведення зовнішнього тестування засуджених та осіб, що перебувають під вартою, і які мають бажання вступати до вищих навчальних закладів країни.

Засуджені також можуть отримувати вищу освіту заочно-дистанційно. У 2012 р. 83 засуджених, які відбувають покарання в установах пенітенціарної служби України, отримують освіту у вищих навчальних закладах країни. Освіта здійснюється як за рахунок бюджетних місць, так і за контрактною формою навчання. Згідно з внутрішньою документацією Державної пенітенціарної служби України засуджені, які вступають до закладів освіти за контрактом у першу чергу забезпечуються робочими місцями в пенітенціарному закладі, щоб мати змогу оплатити власне навчання [4].

Навчання осіб, позбавлених волі, здійснюють за дистанційною формою навчання відповідно до Положення про дистанційне навчання, затверджене наказом Міністерства освіти і науки України від 21.01.2004 р. № 40. Посередником між студентами та навчальним закладом стають відповідальні за це особи, яких називають тьюторами. Тьютори – це представники ВНЗ або пенітенціарного закладу, батьки, родичі, які здійснюють посередництво між ВНЗ та студентами, знайомлять їх з навчальними планами та графіком навчального процесу поточного семестру, збирають завдання, навчально-методичну літературу для підготовки в'язнів до складання заліку або екзамену тощо. Якщо є необхідність, тьютор виїжджає до пенітенціарного закладу з метою надання консультацій для організації навчання, написання курсового проекту тощо. Крім того, тьютор забезпечує студентів навчальною літературою з фондів бібліотеки ВНЗ. Тьютори регулярно відвідують ВНЗ, отримують завдання для засуджених, потім уже виконані завдання надають викладачам для перевірки. Викладачі здійснюють перевірку й оцінюють залік або екзамен.

Вища освіта осіб, позбавлених волі, хоча й повільно, але все ж таки набуває розвитку. Труднощі цього процесу, на наш погляд, пов'язані насамперед не із суспільними стереотипами про "закритість" пенітенціарних закладів і не з відсутністю бажання ВНЗ навчати засуджених, а з відсутністю правових, організаційних і науково-методичних засад надання такої освіти в Україні. Для ВНЗ і для пенітенціарних установ це явище нове й нерегульоване. Кожний ВНЗ і пенітенціарний заклад діє в цьому випадку на власний розсуд.

Таким чином, можна зробити висновок, що пенітенціарна система України стала більш відкритою, гуманною й за параметрами наближається до європейських стандартів. Пенітенціарна система сучасної України, створюючи для засуджених-студентів необхідні умови для отримання освіти, розглядає підвищення засудженими освітнього рівня як один з основних критеріїв їх виправлення, соціалізації та реабілітації.

Література

1. Калашник Н.Г. Пеналогія: виконання покарань у світі / Н.Г.Калашник, Н.С. Калашник. – Вінниця: ПП "ТД" Удельвейс і Л», 2012. - 320с.
2. Ветошкин С.А. Пенитенциарная педагогика как наука и область практической деятельности: дис. ... д-ра пед.наук: 13.00.01.8. / С. Ветошкин. - 2002. - 327 с.
3. Перминов О.Г. Уголовно-исполнительное право / О.Г. Перминов. – Белгород: Былина, 2011. – 502 с.
4. Глава ДПТС Украины 13 апреля 2012 года доложил народным депутатам Украины о достижениях и проблемных вопросах в работе ведомства [Електроний ресурс]. – Режим доступу 15.04.2012: <http://prisonlife.ru/1856-penitenciarная-sluzhba-ukrainy-dostizheniya-i.html>. – Загол. з екрану. – Мова рос.
5. Европейские тюремные правила. Январь 2006г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу 18.08.2012: <http://www.prizon.org/law/eur_pr.shtml>. – Загол. з екрану. – Мова рос.

Людмила Ганина

Доступ осуждённых к образовательным услугам в Украине

Аннотация. Автор рассматривает систему профессионального образования граждан, находящихся в местах лишения свободы в Украине. Профессиональное (профессионально-техническое, высшее) образование – неотъемлемая составная социализации и ресоциализации личности. Актуальность публикации в анализе развития профессионального образования среди осуждённых, в получении ими (осуждёнными) базовых понятий о профессиональных умениях.

Ключевые слова. Профессиональное образование, профессионально-техническое образование, преступность, места лишения свободы.

Lyudmila Ganina

Prisoners' access to educational services in Ukraine

Summary. Article is devoted to the system of vocational education of citizens who are in prison in Ukraine. Vocational education is an integral part of socialization and re-socialization of the individual persons. Actuality of the publication is providing analysis of professional education among the prisoners, giving basic knowledge and professional skills to prisoners.

Key words: professional education, vocational and technical education, crime, place of detention.

УДК: 374.013.83

**Майя Гордієнко,
м. Кременчук**

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ АНДРАГОГІЧНОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ МОДЕЛІ НАВЧАННЯ М. НОУЛЗА

В освіті дорослих моделювання має особливе значення як необхідний елемент педагогічної майстерності. Освітні моделі дозволяють побачити й зрозуміти процес і результат усвідомлення зовнішнього й внутрішнього світу, їх станів і змін. Тому розробка освітніх моделей у